

ГУМАНІСТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті обґрунтовано гуманізацію суспільних відносин як пріоритетний процес, здатний якісно впливати на реалізацію державної політики України в оновлених умовах демократії, європейської інтеграції та економічної конкуренції. Доведено, що капіталізація виступає економічною основою мотивації для впровадження та закріплення гуманістичних принципів регулювання в процесі діяльності людини «економічної» та нарощує потенціал запровадження «економіки знань» як моделі розвитку національної економіки. Наведено концептуальні засади регуляторного впливу соціальних інститутів сприяння інтелектуалізації людського капіталу на досягнення пріоритетних напрямів посилення цього процесу через моніторинг соціальних індикаторів його відтворення.

Ключові слова: економічний гуманізм, людський розвиток, реформа, економіка знань, людський капітал, інтелектуалізація, інноваційний розвиток, капіталізація, відтворення.

Summary. In the article the humanization of social relations as a priority process is grounded capable qualitatively affect the implementation of the state policy of Ukraine in the updated terms of democracy, European integration and economic competition. It is proved that the capitalization of an economic basis for the motivation for the introduction and consolidation of humanistic principles in the regulation of «economic» human activities and increases the potential of introduction of «knowledge economy» as a model of the national economy. Conceptual bases of regulatory impact of social institutions promote intellectualization of human capital to achieve the priorities of strengthening this process by monitoring social indicators play.

Key words: economic humanism, human development, reform, knowledge economy, human capital, intellectualization, innovative development, capitalization, playback.

Постановка проблеми. Поглиблення глобалізаційних процесів підсилюють потребу інтелектуально-інноваційного лідерства держав, що відповідно активізує пошук моделі продуктивної економіки та механізмів її впровадження кожною державою. Світова наукова думка сформувала новий погляд на цивілізаційний розвиток, який полягає у забезпеченні людського розвитку при збереженні середовища, що оточує. Побудова суспільства знань, на що орієнтується світова спільнота [1], в економічній площині означає впровадження методологічних засад економіки знань, які полягають у пріоритетності розвитку економіки на засадах людської творчості та інноваційності. У подальших розробках ЮНЕСКО [2] звертається увага на гуманістичні засади розвитку суспільних інституцій — освіти, науки, культури. Очевидна взаємообумовленість процесів розбудови економічного та людського розвитку дозволяє констатувати своєчасність та суспільну значимість гуманізації. Підтвердженням цього є орієнтованість на неї України як демократичної держави в контексті проведення реформ через суспільні зміни, окреслені у «Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», що зумовлюють форму-

вання пріоритетів держави щодо функціонування гуманітарної сфери, зокрема відповідно до Закону України «Про вищу освіту», «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки», проекту «Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років», Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність».

Аналіз останніх напрямів досліджень і публікацій. Систему погляду щодо цінності економічного гуманізму заклали Г. Беккер, Л. Вальрас, К. Маркс, А. Маршалл, У. Петті, А. Печчеї, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Туган-Барановський, Л. Турроу, Е. Фромм, Т. Шульц, розвиток якої отримав продовження у працях вітчизняних вчених — В. Антонюк, Л. Антошкіної, І. Бажан, І. Бондар, В. Вернадського, С. Вовканича, О. Грішнєвої, Г. Дмитренка, Т. Заяць, І. Каленюк, О. Левченка, В. Лича, Е. Лібанової, І. Манцурова, Л. Семів, Л. Шаульської.

Подальший розвиток країни в оновлених умовах демократії, європейської інтеграції та економічної конкуренції обумовлює визначати гуманізацію суспільних відносин як пріоритетний процес, здатний результативно та якісно впливати на реалізацію державної політики. Це у свою

© Н. В. Ушенко, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Ушенко Н. В. Гуманістичні імперативи економічного розвитку / Н. В. Ушенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 1 (33). — С. 35–42.

References (APA):

Ushenko, N. (2016). Humanistichni imperatyvy ekonomichnoho rozvytku [Humanistic imperatives of economic development]. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (33), 35–42 (in Ukr.).

чергу зумовлює науковий пошук методологічної основи своєчасного та адекватного реагування на вимоги суспільного розвитку та релевантні кризові виклики у розвитку людиноцентричної системи державного управління як імперативу суспільно-продукуючого лідерства на інтелектуальній основі. Оновлені частини означеної мети підсилюються очікуваннями громадянського суспільства досягнення людиноцентричних результатів, що можливо через налагодження гармонійної взаємодії соціальновідповідальних підсистем національного господарства — освіти, науки, бізнесу та держави. Саме спрямованість на гуманізацію суспільних та, зокрема, економічних відносин має стати тією точкою «золотого перетину», яка об'єднає інтелектуальні зусилля владної та громадської еліт у реалізації внутрішнього стратегічного людиноцентричного вектору країни в якості пріоритету, здатного забезпечити національну єдність. Це окреслює невирішені частини наукового пошуку у даному напрямку.

Мета дослідження — визначити гуманістичні імперативи економічного розвитку України в контексті реалізації реформ суспільного розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток людини, по своїй суті, визначає те, що дає змогу людям вести життя, на яке вони заслуговують і яке дає їм можливість реалізувати свій потенціал як людської істоти. Відмічаючи важливість розв'язання цієї проблеми, світова громадськість в особі ООН у 2000 р. визначила у Декларації Тисячоліття ключові цілі та завдання людського розвитку до 2015 року, які стали відомі як Цілі Розвитку Тисячоліття [3] та містять основні індикатори людського розвитку, сталого розвитку довкілля, узгоджені з прогнозними макроекономічними показниками.

Принципово новий підхід, покладений у концепцію людського розвитку, полягає в тому, що за сучасних умов досягнутий рівень добробуту має розглядатися як можливість людей вести таке життя, яке вони вважають необхідним, а не лише за рівнем душевого доходу. Доход повинен розглядатися не як кінцева мета, а як важливий засіб, який дозволяє поширити людський вибір в отриманні освіти, можливостей тривалого і здорового життя, формуванні такого способу життя, яке людина вважає найбільш відповідним її розумінню і потребам. Людський розвиток розглядається як мета і критерій суспільного прогресу. За цією концепцією, людський розвиток одночасно є процесом поширення людського вибору і досягнутого рівня добробуту людей. А можливості розширення вибору можуть охоплювати різні напрямки людського розвитку, які історично змінюються. Тобто основна ідея концепції людського розвитку полягає в тому, що акцент розвитку переноситься зі збільшення виробництва ВВП на людський

капітал. Люди стають пріоритетним об'єктом державної політики й одночасно важливим інструментом свого власного розвитку та поширення вибору способів життя. Це все можна віднести до гуманістичних засад суспільного розвитку.

Як відмічає І. Бондар, вплив глобальних змін у світовій цивілізації відбувається у напрямку формування гуманістичного суспільства [4, с. 27–28]. Е. Лібанова констатує, що на зміну суто матеріальному, технократичному розумінню приходить усвідомлення значущості гуманітарних складових. При цьому підкреслює, що сприйняття цивілізаційного процесу пов'язується саме з ментальними змінами, які, власне, і приводять до трансформацій політичних і суспільних систем [5, с. 18–19].

Методологічні особливості суспільного розвитку з позиції гуманістичного підходу закладалися багатьма дослідниками і можуть бути визначені на підставі аналітичного огляду попередніх теоретико-методологічних концепцій природи «людини» та, зокрема, «людини економічної». За визначенням С. Мочерного, «людина економічна» розглядається як сукупність економічних потреб, інтересів, цілей індивіда, органічне поєднання в ньому рис працівника і власника [6, с. 214]. Визначення «людини економічної» передбачає з'ясування її основних ознак, органічно пов'язаних з відносинами власності, що відображають природний (біологічний) і соціально-економічний аспекти розвитку людини в різних соціально-економічних формаціях. У ринкових умовах «людина економічна» виступає також носієм індивідуальної власності — спроможністю працювати, яка за своєю природою є товаром. «Людина економічна» за своєю економічною сутністю проявляється через поєднання двох форм власності — колективної та індивідуальної. «Людина економічна», з точки зору своєї індивідуальної власності, в суспільстві є часткою колективної власності. Колективна власність створює людське багатство суспільства, незалежно від його суспільної форми. Індивідуальна власність в ринкових економіках одночасно є носієм цінної вартості, через яку вона обмінюється на власність іншого роду [7, с. 215].

Гуманізм як загальнофілософська концепція покладена в основу людського буття, безпосередньо пов'язується з прагненням суспільства до людяності шляхом створення умов для найсприятливішого розвитку людської особистості. Часом народження гуманізму вважається XIII — початок XIV століття, коли у Західній Європі почався процес змін в усіх сферах життя: філософській думці, науковому та релігійному аспектах, соціально-політичних уявленнях та економічних відносинах. Сьогодні гуманізм вважається ідеологією і ознакою цивілізованості держав і народів і використо-

вується як перепустка до їх складу, а його принципи використовуються як політичний інструмент регуляторного впливу. Вважається, що в реальному житті принципи гуманізму об'єднують три основні категорії: загальнолюдські цінності, права людини, ідеали всебічно розвинутої особистості. Згідно із Загальною декларацією прав людини, яка була прийнята і схвалена на Генеральній асамблеї ООН у 1948 р., набули подальшого розвитку основні принципи гуманізму, зокрема акцентуючи увагу на повазі прав та свобод кожної людини. У теперішній час в гуманістичних поглядах домінує концепція «гомінідної тріади», за якою пріоритетними домінантами людини є праця, свідомість, мова [8, с. 7].

Економічні засади людського розвитку поглибилися завдяки теорії людського капіталу, яка отримала поширення в Україні у ХХ столітті, дала початок переходу наукових поглядів на людський фактор від активного чинника суспільного відтворення до сутності його економічної природи в системі відтворення економіки ринкового типу, за якої під впливом ринкових важелів робоча сила набуває форму людського капіталу. Якщо в індустріальну епоху головним чинником виробництва був матеріальний (засоби виробництва, земля, природні ресурси), то в постіндустріальну епоху — людський капітал та ті форми капіталу, які безпосередньо пов'язані з ним, зокрема інтелектуальний, соціальний капітал тощо.

Гуманістичні погляди щодо людини розділяв К. Маркс, за уявленнями якого ідеалом була вільна індивідуальність, яка є найсуттєвішою якістю людини і новим етапом людської свободи, що виступає основним елементом життєдіяльності людини як найвищої її цінності. Особливо важливу роль у розвитку людини К. Маркс відводив праці, тому сутність людини пов'язував передусім з природною стороною людини у процесі праці [9]. Сучасна економічна наука, яка ставить людину в центр свого предмета, — це трудова теорія вартості. Багато з її надбань, з лагом у сотню або, може, й більше років, підхопила неокласика. Так, теорія людського капіталу має попередницею розроблену теорію вартості робочої сили, у якій К. Маркс накреслив усі основні елементи, що формують її параметри, або елементи людського капіталу. К. Маркс, користуючись напрацюваннями своїх попередників, назвав майже всі фактори формування цінності робочої сили (освіта, досвід, рівень життя, історичний і моральний елементи тощо). Як він відмічає, цінова вартість як засіб обміну є продуктом праці і тому має вартість. Таким чином, «людина економічна» — це складна суспільна категорія, яка проявляється у товарному виробництві у різних формах вартості, яка через процес обміну перетворюється в капітал. Сам капітал в процесі його споживання є джерелом створення доданої

вартості, що дає підстави пов'язувати його не лише із речовими факторами виробництва, а й особистим, людським фактором. К. Маркс, досліджуючи процес виробництва капіталу, наголошував, що кожен новий капітал при своїй першій появі на сцені, тобто на товарному ринку, ринку праці або фінансовому ринку, незмінно проявляється у формі грошей, які шляхом певних процесів повинні перетворитися в капітал [10].

За висновком В. Вернадського, внаслідок взаємодії людської думки, людської природи і людської праці виникає нова могутня продуктивна сила, новий синергетичний ефект (нова геологічна сила), яка акумулює та синтезує енергію цих складових і формує ноосферу, її сутність [11].

Теорія розвитку Й. Шумпетера в обхід К. Маркса вносить в економічний аналіз розвиток, конструктивне руйнування, підприємництво, що міститься вже в категоріях відносної та надлишкової додаткової вартості, які передбачають підвищення продуктивності праці за рахунок удосконалення й мистецтва управління [12].

Спостерігалось намагання показати порядок формування індивідуальних ціннісних орієнтирів і потреб індивіда, оскільки набір потреб людини впливає на попит, а отже — і на економічний розвиток. У другій половині 70-х років ХХ ст., коли економіка західних країн потрапила під удар паливно-енергетичної та сировинної криз, відомі світові гуманісти А. Печчеї [13], Е. Фромм [14] та інші запропонували вихід із ситуації через зміну внутрішнього світу людини, її самовдосконалення та обмеження потреб.

Одночасно в науковій літературі формувалися погляди щодо концепції вимірювання людського капіталу шляхом його грошової оцінки. Сучасне оцінювання вартості та ефективності використання людського капіталу несе на собі сліди попередніх теорій. Оцінка діяльності людини в історичному аспекті характеризувалася такими поняттями, як цінність людини, вартість і ціна товару «робоча сила», вартість праці, вартість послуг праці, вартість послуг людського капіталу, вартість життя тощо.

Одним із найперших економістів, які виміряли економічну цінність людей, був У. Петті, котрий розробив метод і розрахував цінність кожної людини. Так, він дійшов висновку, що цінність основної маси людей дорівнює двадцятиразовому річному доходу, який вони приносять. Цінність кожного жителя Англії він оцінював у середньому у 80 фунтів стерлінгів. При цьому різні суб'єкти мали неоднакову цінність. Наприклад, дорослий оцінювався вдвічі дорожче, ніж дитина, а моряк — утричі дорожче, ніж селянин [15].

Підхід Л. Сміта до робочої сили був дещо суперечливим. У цілому він стояв на позиції трудової теорії вартості, зводячи ціну товарів до затрат

праці. Проте, з іншого боку, він у ціноутворенні проявив схильність зводити ціну до первинних доходів, заклавши можливість говорити про три фактори виробництва, які утворюють вартість. Робітники, на його думку, продають не роботу, а працю. Величина заробітної плати залежить від легкості та дешевизни або утруднення і дорожнечі опанування професії [16].

Д. Рікардо зробив наступний крок у визначенні цінності робочої сили через товар. Він вважає, що природною ціною праці є та, яка необхідна, щоб робітники мали можливість існувати та продовжувати свій рід без збільшення або зменшення їхньої кількості, тобто цінність праці визначається через цінність засобів споживання робітника та його сім'ї [17].

К. Маркс довів до логічного завершення трудову теорію вартості та стверджував, що робітник продає не свою працю, а товар, що йому належить — «робоча сила». Він обґрунтував дві сторони товару «робоча сила» — споживчу вартість і вартість. Вартість робочої сили він визначав вартістю предметів споживання, необхідних робітнику та його сім'ї, причому він розглядав вартість робочої сили з урахуванням історичних умов і національних особливостей [18].

В останній третині XIX ст. з'являється принципово нова економічна теорія — теорія граничної корисності. Її родоначальниками були У. С. Джевонс, К. Менгер, Ф. Візер, Є. Бем-Баверк, А. Маршалл [19], Л. Вальрас [20]. Вартість (цінність) благ у цій теорії визначається суб'єктивними оцінками індивідів. Найменш істотна потреба, яка задовольняється останньою одиницею блага даного виду, називається граничною корисністю. Саме вона є підставою для утворення товарних цін.

Концепція граничної корисності в певному варіанті є історичною підвалиною сучасної неокласичної школи економіки. Розробка історії людського капіталу спирається саме на маржиналістську течію. Класики концепції людського капіталу, такі як Г. Беккер, Л. Туроу, Т. Шульц, виходили з постулатів теорії граничної корисності. Л. Туроу запропонував один із методів обчислення величини людського капіталу [21, с. 184], який впливає з того, що оцінювання людського капіталу є оцінкою продуктивної здатності людини. Продуктивна здатність людини не є самою людиною — це одна з її функцій, яка проявляється у процесі праці. При цьому продається не праця, а послуги праці, причому не назавжди, а на певний строк. Тут послуги праці характеризуються ознакою оренди, тому можуть бути обчислені за допомогою ринкової вартості оренди послуг праці. Послуги праці створюють товари й послуги, які становлять певний актив. Якщо капіталізувати цей актив, то отримуємо вартість продуктивних здібностей людини. Капіталізація є процесом

обчислення погонної вартості активу, який буде створено в майбутньому. Капіталізація майбутніх заробітків створює ринкову вартість продуктивних здатностей людського капіталу.

За останню третину XX століття майже одночасно в кількох зарубіжних країнах почала поступово розвиватися та формуватися нова концепція людського розвитку («human development»). Розуміння того, що люди та їх розвиток є найважливішою сферою суспільного прогресу, почало набувати все більшого розповсюдження у соціальних та економічних дослідженнях, поступово матеріалізувалося у програмах національного розвитку. Наприкінці століття завдяки активній підтримці такої впливової міжнародної організації, як ООН, Програма розвитку набула досить широкого розповсюдження у світі.

Під впливом світової глобалізації економіки та набуття вирішальної ролі знань як фактора інноваційної моделі розвитку категорія «людський капітал» стає більш ємним поняттям. Зокрема, відомі вітчизняні вчені С. Й. Вовканич, Л. К. Семів розглядають людський та інтелектуальний капітал у взаємозв'язку із знаннєвомісткою економікою, підкреслюючи, що передавання соціальної спадщини нації наступним поколінням, побудова конвергенції знаннєвомісткої інформаційної економіки, громадського суспільства і розв'язання інших соціогуманістичних світових проблем відбувається шляхом широкого одухотворення інтелекту та ефективного використання людського капіталу [22, с. 17].

Системним прикладним напрацюванням вирізняється запропонована Л. Антошкіною модель управління людським потенціалом в умовах економіки знань. Визнаючи «показники дії» у якості керуємих змінних ($X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$) і ранжуючи їх за кінцевою метою на максимізуючі (у межах заданіх установлених обмежень) і мінімізуючі, запропонована модель управління людським потенціалом (1) складається із 37 показників матриці економіки знань (Knowledge-Based Economy, КВЕ), що мають свої вимірники й граничні (за \max або \min) значення:

$$IPPP = f[X_1, X_2, X_3, \dots, X_{37}] \rightarrow \max \quad (1)$$

з обмеженнями

$$\begin{aligned} 1 < X_1 &\leq 3-3,5; \\ 40 < X_2 &\leq 80; \\ 50 < X_3 &\leq 75 \end{aligned}$$

і т. д.

Очевидно, що концептуальна модель управління такою багаторівневою категорією, як людський потенціал визначає лише основні напрямки щодо його формування й відтворення, а її користь полягає в тому, що дається кількісний вимір окремих показників як факторів управління,

установлюються мінімальні обмеження (нижче падати вже не можна) і реально досяжні величини, виходячи з можливостей і потреб економіки конкретної країни [23, с. 172–173].

За переконанням І. Бондар, інтелектуалізація економіки має стати пріоритетною парадигмою суспільного розвитку, ознакою наступного еволюційного етапу формування більш високого розвитку цивілізації та суспільних відносин. Попереднє просвітницьке спрямування, яке уже в свій час відіграло прогресивну роль у тому, що було спрямовано на людину, на розуміння людської особистості та її призначення. Історією людства доведено, що гуманізм, якщо він розглядається тільки через призму ідеології — втрачає свій суспільний сенс, стаючи певною обтяжливою формою для людей, далекою від їхніх потреб та реалій буття. Тому теперішній та майбутній гуманізм має набути нових більш досконалих форм за рахунок поєднання гуманістичного світогляду із реальними умовами функціонування «людини економічної», тобто доповнитися економічною складовою [24, с. 8].

Узагальнюючи трансформаційні процеси в контексті економічної гуманізації, можна визначити людський капітал як складну системну економічну категорію, яка об'єднує структуру модулів конкретних економічних відносин з приводу людини як носія трудових функцій, знань, економічних інтересів та суспільного відтворення.

Слід відзначити, що на початку XXI століття склалося враження, що певні зрушення у соціально-економічному розвитку країни дають всі підстави для того, щоб нарешті економіка, створена людиною, почала працювати для неї. Але цього не сталося і в черговий раз економічні інтереси превалюють над соціальною спрямованістю. Враховуючи важливу особливість, що економічні відносини забезпечують функціонування важливих ринкових механізмів — ринку знань, ринку послуг і ринку праці, які тісно взаємодіють між собою, очевидним стає факт розробки механізму збалансованості інтересів соціальних партнерів — держави, роботодавців та працівників — щодо гуманізації у сфері соціально-трудова відносин, економічна доцільність чого досягається завдяки капіталізації, яка здатна пронизувати усі сфери життєзабезпечення людини.

Поширення «теорії людського капіталу» зумовило посилення уваги вчених до капіталізації як передумови збільшення ринкової вартості та загалом економічного зростання, що спонукало до появи різних видів капіталів (інформаційного, інтелектуального, трудового і т. д.) та їх структурних складових (капіталу освіти, здоров'я, культури, професійної підготовки, соціально-психологічного капіталу).

В. Антонюк приходять до важливого висновку, що тісне переплетення людського капіталу із відтворенням людського і трудового потенціалу прак-

тично неможливо відокремити [25, с. 26]. Ґрунтовні наукові результати з цього напрямку напрацьовано у дослідженнях І. Бажан [26], В. Лича [27], Л. Шаульської [28], Т. Заяць [29], К. Шило [30].

Капіталізація економіки, спрямована на перетворення людського потенціалу у капітал, безумовно, є річчю корисною. При формуванні людського капіталу інвестиції виступають як зовнішні вкладення коштів і ресурсів, так і як визначені види персоніфікованої людської діяльності. Іншими словами, виробництво людського капіталу — це процес створення продуктивних здібностей людини за допомогою інвестицій у специфічні процеси діяльності індивідуума: освіту, фахову підготовку та перепідготовку, підвищення кваліфікації у виробничій діяльності, зміцнення духовного та фізичного здоров'я тощо. Сформовані й застосовані у виробництві продуктивні сили людини являють собою активи людського капіталу, до основних з яких належать загальна та спеціальна освіта, практичний професійний і життєвий досвід, духовне та фізичне здоров'я, мотивація та гнучкість мислення. Активи людського капіталу є тими основними підйомами, які перетворюють людські ресурси в діючий людський капітал і забезпечують економічне зростання як на індивідуальному, так і на національному рівні. Орієнтованість розвитку сучасної інформаційної економіки через розбудову економіки знань зумовлює потребу активізації процесу інтелектуалізації людського капіталу. Його концептуальні засади наведено у виді структурно-функціональної схеми регуляторного впливу соціальних інститутів сприяння інтелектуалізації людського капіталу на досягнення пріоритетних напрямів посилення цього процесу через моніторинг соціальних індикаторів відтворення людського капіталу (рис. 1).

Отже, саме капіталізація виступає економічною основою мотивації для впровадження та закріплення гуманістичних принципів управління в процесі трудової діяльності людини «економічної» та нарощує потенціал запровадження «економіки знань» як моделі розвитку національної економіки, найбільш адекватної в умовах проведення реформ суспільного розвитку в Україні. Слід зазначити, що націленість на формування «економіки знань» здійснює проєкцію на пріоритети людської діяльності, що, зокрема, проявилось у оновленні важливого принципу — наростання в її структурі тенденції до гармонійного поєднання суперництва і співробітництва, кооперації, що обумовлено переходом до виробництва знаннєвомістких товарів у контексті їх довгострокової орієнтації на знаннєвомістку діяльність.

Цьому також сприяє впровадження в життя ідей людиноцентризму як процесу актуалізації гуманістичних тенденцій у сучасній епосі, від-

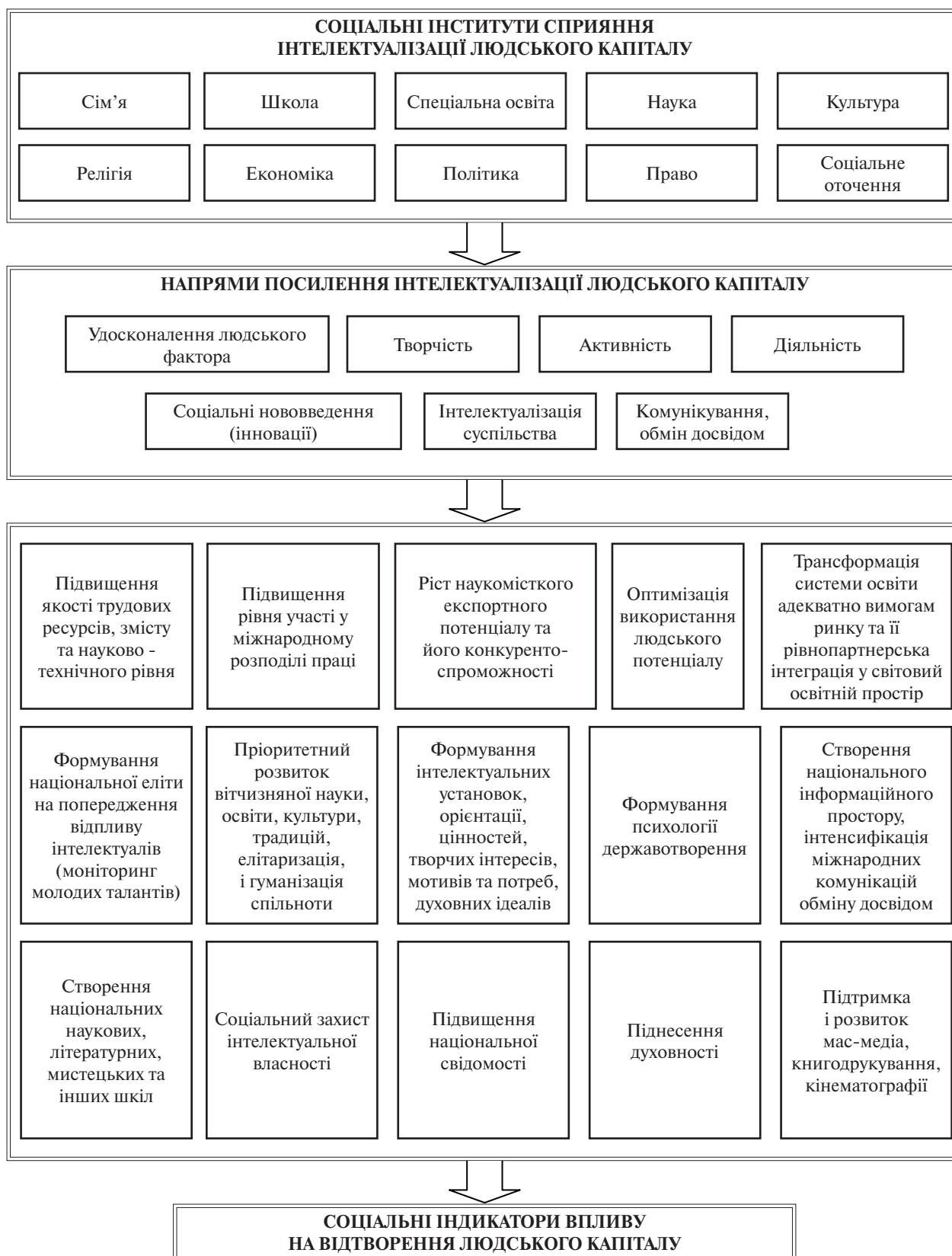

Рис. 1. Концептуальні положення інтелектуалізації людського капіталу

ходу від її раціоналістичних, прагматичних імперативів, передбачає висування особистості з її потребами та інтересами на перший рівень економічних досліджень. Додатково це підсилюється ще і через те, що на фоні обмеженості виробни-

чих потужностей наявність потенціалу у знань, інноваційних ідей, компетенцій, які є базовою основою людського капіталу, стає пріоритетною передумовою інноваційного розвитку країни. Це актуалізує пошук адаптивних механізмів від-

творення людського капіталу в контексті сталого розвитку національної економіки, адже ринкові умови посилюють мотивацію людини до відтворення її людського капіталу, яка має реалізовуватися через розширене відтворення. Тому мотивація людини до індивідуального та суспільного розвитку лежить у площині задоволення потреб. За дослідженням Г. Дмитренка [31], показник якості життя громадян стає реальним інструментом впровадження людиноцентричного підходу в практику державного управління. Це органічно поєднує зусилля й економічні інтереси індивідуума та держави, що виявляється у взаємопосиленні індивідуального і суспільного інтересів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати про структурно-функціональну значимість наведеної мотиваційної платформи для всіх соціальних партнерів, а рівень та якість життя, подолання бідності, забезпечення державою рівного доступу до суспільних благ — це ті першочергові порогові соціальні індикатори, що свідчать про формування соціальних передумов потенціалу нарощування впровадження економіки знань. При цьому концептуальними засадами стратегії відтворення людського капіталу мають бути розвиток цілеспрямованої державної політики щодо її інвестиційної складової, відновлення відтворювальної функції заробітної плати як ціни робочої сили, спрямованості освіти на формування інноваційно орієнтованого людського капіталу з метою посилення мотиваційних важелів та якісних змін щодо нарощування його потужності, що посилить здатність ліквідувати техніко-технологічну відсталість національної економіки та забезпечити впровадження інноваційної моделі розвитку.

Розбудова економіки знань можлива через пріоритетний розвиток системоутворювальних сфер — бізнесу, освіти, науки, як окремо, так і у поєднанні (дослідницькі інноваційні університети); забезпечення якості всіх рівнів освіти на основі міжнародних стандартів якості, зокрема перенесення акцентів зі стандартизації змісту освіти на результати навчання; прогнозування потреби національної економіки у професійному розрізі; сприяння активізації творчої діяльності людини та її кооперації на всіх рівнях; нарощування дослідницького потенціалу, підвищення ефективності реалізації наукових проектів та їх комерціалізації; запровадження участі роботодавців у освітньому процесі та його експертизі; сприяння гідній праці і, відповідно, збільшення доходів населення та інвестицій в людський капітал; виховання у людини потреби постійного самовдосконалення та самореалізації протягом всього життя; проведення державної політики щодо подолання соціальної нерівності, починаючи із забезпечення рівного доступу до освіти і продовжуючи забезпеченням рівного доступу до реалі-

зації професійних навичок у сфері зайнятості, що дозволить поступово зменшувати обсяги прямих втрат людського капіталу внаслідок безробіття та міграції. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є розробка теоретико-методичних засад оцінювання економічної та соціальної ефективності гуманізації суспільних процесів.

Література

1. К обществам знания: Всемирный доклад ЮНЕСКО [Электронный ресурс] / ЮНЕСКО, 2005. — Режим доступа : unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843g.pdf.
2. Переосмысливая образование. Образование как всеобщее благо? [Электронный ресурс] / ЮНЕСКО — Франция, 2015. — Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002325/232555g.pdf>.
3. Цілі розвитку Тисячоліття: Україна — Режим доступу : <http://www.ukraine2015.org.ua/tsili>.
4. Бондар І. К. Сучасна соціально-економічна природа гуманізму / І. К. Бондар, М. М. Шаповалова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2008. — № 1 (1). — С. 23–28.
5. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : [монографія] / за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. — 316 с.
6. Економічна енциклопедія : у 3 т. / [редкол.: С. В. Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін.]. — Тернопіль : Академія, 2001. — Т.1. — 864 с.
7. Економічна енциклопедія: в 3 томах / [редкол.: С. В. Мочерний С. В. (відп. ред.) та ін.]. — Тернопіль : Академія, 2001. — Т. 2. — 2001. — 848 с.
8. Бондар І. К. Програмні механізми розвитку громадського суспільства гуманістичної демократії / І. К. Бондар // Державні економічні механізми та важелі гуманізації суспільства [монографія]. — К. : Видавничий дім «Корпорація», 2008. — С. 6–23.
9. Маркс К. Сочинения / К. Марк, Ф. Энгельс. — [2-е изд.]. — М. : Государственное издательство политической литературы, 1960. — Т. 23. — 907 с.
10. Маркс К. Сочинения / К. Марк, Ф. Энгельс. — [2-е изд.]. — М. : Государственное издательство политической литературы, 1975. — Т. 46, ч. 2. — 618 с.
11. Вернадский В. И. Проблемы геохимии / В. И. Вернадский. — М., 1980. — Вып. 16 : архив России, Ф.518 Оп. 6А, А1, арк. 1.
12. Шумпетер Й. А. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер ; [пер. с англ.]. — М. : Экономика, 1995. — 528 с.
13. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. — М. : Прогресс, 1980. — 463 с.
14. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. — М. : Республика, 1993. — 415 с.
15. Петти В. Экономические и статистические работы / В. Петти. — М. : Соцэкиздат, 1940. — 320 с.
16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народа / А. Смит. — М. : Соцэкиз, 1962. — 684 с.
17. Рикардо Д. Сочинения / Д. Рикардо. — М., 1995. — Т. 1. — 365 с.
18. Маркс К. Сочинения / К. Марк, Ф. Энгельс. — [2-е изд.]. — М. : Государственное издательство политической литературы, 1961. — Т. 24. — 648 с.
19. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т. / А. Маршалл ; [пер. с англ.]. — М. : Издат. группа «Прогресс», 1993. — Т. 1. — 1993. — 416 с.
20. Walras L. Elements of Pure Economics: or the Theory of Social Wealth. / L. Walras. — London: George Allen & Unwin, 1954. — 164 p.
21. Thurow L. Zero sum solution: An economic and political agenda for the 80-s. / L. Thurow. — N. Y., 1986. — 147p.
22. Вовканич С. Й. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знаннево-

місткій економіці: концептуалізація понять / С. Й. Вовканич, Л. К. Семів // Регіональна економіка. — 2007. — № 4. — С. 7–19.

23. Антошкина Л. И. Концепция методологии управления, формирования и измерения человеческого потенциала / Л. И. Антошкина // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2008. — № 2 (2). — С. 168–178.

24. Бондар І. К. Програмні механізми розвитку громадського суспільства гуманістичної демократії / І. К. Бондар // Державні економічні механізми та важелі гуманізації суспільства : [монографія]. — К. : Видавничий дім «Корпорація», 2008. — С. 6–23.

25. Людський капітал регіонів України в контексті інноваційного розвитку / В. П. Антонюк, Л. Г. Мельник та ін. ; НАН України ; Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2011. — 308 с.

26. Бажан І. І. Економічна сутність та функції інтелектуального капіталу / І. І. Бажан // Україна: аспекти праці. — 2012. — № 2. — С. 30–35.

27. Лич В. М. Ключові теоретико-методологічні проблеми відтворення людського капіталу / В. М. Лич // Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення [монографія]. — Київ, 2009. — С. 4–20.

28. Шаульська Л. В. Трудова сфера та сталий розвиток: взаємобумовленість та взаємодія / Л. В. Шаульська, А. Д. Панькова // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. Спец. вип. «Праця в XXI столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток»: у 2-х т. — Т. 2 — К. : КНЕУ, 2012. — С. 587–596.

29. Заяць Т. А. Модернізація соціально-трудоких відносин: пріоритетні напрями та принципи реалізації / Т. А. Заяць // Демографія та соціальна економіка. — 2013 — № 2. — С. 45–49.

30. Шило К. М. Сутність та економічна природа категорії «трудоий потенціал» / К. М. Шило // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2010. — № 2 (10). — С. 101–106.

31. Людиноцентрична система державного управління в Україні: утопія чи шанс / за заг. ред. Г. А. Дмитренка. — К., 2014. — 350 с.

References

1. UNESCO (2005). *K obshhestvam znaniya: Vsemirny doklad JUNESKO* [Towards Knowledge Societies: UNESCO World Report]. Retrieved from <http://www.unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf> (in Russ.).

2. UNESCO (2015). *Pereomyslivaja obrazovanie. Obrazovanie kak vseobshhee blago?* [Rethinking education. Is education as a public good?]. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002325/232555r.pdf> (in Russ.).

3. *Tsili rozvytku Tysyacholittia: Ukraina*. [The Millennium Development Goals: Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukraine2015.org.ua/tsili> (inUkr.).

4. Bondar, I. & Shapovalova, M. (2008), *Suchasna sotsialno-ekonomichna pryroda humanizmu* [Social and economic nature of humanity], *Visnyk Berdianskoho universytetu menezhmentu i biznesu*, 1 (1), 23–28. (in Ukr.).

5. Libanova, E. M. (Ed.). (2008). *Liudskiy rozvytok v Ukraini: innovatsiyniy vymir* [Human Development in Ukraine: innovative dimension]. Kyiv: Institute of Demography and Social Research of NAS of Ukraine. (in Ukr.).

6. Mochernyi, S. V. (Ed.). (2001). *Ekonomichna entsyklopedyja* [Economic Encyclopedia]. (Tom 1) Ternopol: Academy. (in Ukr.).

7. Mochernyi, S. V. (Ed.). (2001). *Ekonomichna entsyklopedyja* [Economic Encyclopedia]. (Tom 2) Ternopol: Academy. (in Ukr.).

8. Bondar, I. (2008). *Prohramni mekhanizmy rozvytku hromadskoho suspilstva humanistychnoi demokrati* [Program mechanisms of development of civil society humanistic democracy]. *Derzhavni ekonomichni mekhanizmy ta vazheli humanizatsii suspilstva*, 6–23. Kyiv: Publishing house Corporation (in Ukr.).

9. Marks, K. & Engels, F. (1960). *Sochineniya* [Compositions] (Tom 23). Moscow: State Publishing house of political literature (in Russ.).

10. Marks, K. & Engels, F. (1975). *Sochineniya* [Compositions] (Tom 46). Moscow: State Publishing house of political literature (in Russ.).

11. Vernadskiy, V. (1980). *Problemy geohimii* [Problems geochemistry]. Moscow. (in Russ.).

12. Shumpeter, J. (1995). *Kapitalizm, socializm i demokratiya* [Capitalism, socialism and democracy] (Trans. from English). Moscow: Economic (in Russ.).

13. Pechei, A. (1980). *Chelovecheskie kachestva* [Human qualities]. Moscow: Progress (in Russ.).

14. Fromm, E. (1993). *Psihoanaliz i jetika* [Psychoanalysis and Ethics]. Moscow: Republic (in Russ.).

15. Petti, V. (1940). *Jekonomicheskije i statisticheskie raboty* [Economic and statistical work]. Moscow: Social and economic publishing house (in Russ.).

16. Smit, A. (1962). *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva naroda* [Inquiry into the nature and causes of wealth of the people]. Moscow: Social and economic publishing house (in Russ.).

17. Rikardo, D. (1995). *Sochineniya* [Compositions] (Tom 1). Moscow. (in Russ.).

18. Marks, K. & Engels, F. (1961). *Sochineniya* [Compositions] (Tom 24). Moscow: State Publishing house of political literature (in Russ.).

19. Marshall, A. (1993). *Principy jekonomicheskoi nauki* [The principles of economic science] (Trans. from English). Moscow: Publishing group Progress (in Russ.).

20. Walras L. *Elements of Pure Economics: or the Theory of Social Wealth*. / L. Walras. — London: George Allen & Unwin, 1954. — 164p.

21. Thurow L. *Zero sum solution: An economic and political agenda for the 80-s*. / L. Thurow. — N. Y., 1986. — 147p.

22. Vovkanych, S. & Semiv, L. (2007), *Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia liudskoho ta intelektualnoho kapitalu v znannievomistkii ekonomitsi: kontseptualizatsiia poniat* [Theoretical and methodological basis of the study of human and intellectual capital in the knowledge economy: conceptualisation of idea], *Rehionalna ekonomika*, 4, 7–19. (in Ukr.).

23. Antoshkina, L. (2008), *Koncepcija metodologii upravlenija, formirovanija i izmerenija chelovecheskogo potentsiala* [The concept of methodology of management, formation and measuring of human potential], *Visnyk Berdianskoho universytetu menezhmentu i biznesu*, 2 (2), 168–178. (in Russ.).

24. Bondar, I. (2008). *Prohramni mekhanizmy rozvytku hromadskoho suspilstva humanistychnoi demokrati* [Program mechanisms of development of civil society humanistic democracy]. *Derzhavni ekonomichni mekhanizmy ta vazheli humanizatsii suspilstva*, 6–23. Kyiv: Publishing house Corporation (in Ukr.).

25. Antonjuk, V., Melnik, L., et al. (2011). *Liudskiy kapital rehioniv Ukrainy v konteksti innovatsiynoho rozvytku* [Human capital of regions of Ukraine in the context of innovation development]. Donetsk. (in Ukr.).

26. Bazhan, I. (2012), *Ekonomichna sutnist ta funktsii intelektualnoho kapitalu* [The economic nature and function of intellectual capital], *Ukraina: aspekty pratsi*, 2, 30–35. (in Ukr.).

27. Lych, V. M. (2009). *Kliuchovi teoretyko-metodolohichni problemy vidtvorennia liudskoho kapitalu* [The key theoretical and methodological problems of reproduction of the human capital]. *Liudskiy kapital Ukrainy: stan, problemy, perspektivy vidtvorennia*, 4–20. Kyiv. (in Ukr.).

28. Shaulska, L. & Pankova, A. (2012), *Trudova sfera ta stalyy rozvytok: vzaiemoobumovlenist ta vzaiemodiia* [Labor issues and sustainable development: interdependence and interaction]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky* [Formation of market economy], (Tom 2, pp. 587–596). Kyiv: Kyiv National Economic University (in Ukr.).

29. Zajac, T. (2013), *Modernizatsiia sotsialno-trudovykh vidnosyn: priorytetni napriamy ta pryntsyipy realizatsii* [Modernization of social and labour relations: priorities and principles of the realization], *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 2, 45–49. (in Ukr.).

30. Shylo, K. (2010), *Sutnist ta ekonomichna pryroda katehorii «trudoviy potentsial»* [Essence and economic nature of the category «employment potential»], *Visnyk Berdianskoho universytetu menezhmentu i biznesu*, 2 (10), 101–106. (in Ukr.).

31. Dmytrenko, G. A. (Ed.). (2014). *Liudynotsentrychna sistema derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: utopiia chy chans* [System of public administration in Ukraine: utopia or chance]. Kyiv. (in Ukr.).